

A Pressfreie Flugblätter első száma. A legújabb 1848-i sajtóbibliográfia a pécsi *Pressfreie Flugblätter* két számát tartja nyilván: az elsőt április 6-i kelettela Pécsi Egyetemi Könyvtárban, és a második, az április 9-i számot az Országos Széchényi Könyvtárban.¹ Minthogy sem VÁRADY baranyai monográfiájának sajtótörténeti része,² sem KARDOS Emilia, a pécsi német sajtó feldolgozója³ nem említi a Pécsi Egyetemi Könyvtárban őrzött példányt, az alábbiakban röviden ismertetjük alakí és tartalmi szempontból a NEUWIRTH-féle újság első számát.⁴

A négy számozott lap terjedelmű, fél ívrét alakú példány a KLIMÓ-könyvtár SZEPESY-termének Y. I. 15. jelzetű kolligátumkötetébe van kötve.⁵ Állapota hibátlan. Tipográfiailag több egyezést találunk benne a szintén NEUWIRTH által nem sokkal utóbb létrehozott magyar nyelvű melléklap, a *Pécsi Tárogató* június 11-i számával, főképpen a lapfejen alkalmazott léniaiak, a keltezés és a sorszám elrendezése tekintetében. A *Pressfreie Flugblätter* első számán azonban a szerkesztő-tulajdonos neve fel van tüntetve, és a címsor és a név között tipográfiai ornemens is van. A keltezés szerint a lap e száma 1848. április 5-én jelent meg.⁶

A lapfej alatti kettős lénia alatt jobbra áll az újság ismeretes jelszava: „Für Freiheit! Volk und Vaterland.” Ezután következik egyhasábos tördeléssel a program szövege, amelyet vékony kettős lénia választ el a vezércikktől. A lap a továbbiakban végig két hasábra tördelt. A szöveg elejétől végig fraktúr szedésű, kivéve az utolsó lapon levő könyvkereskedői hirdetésben előforduló magyar művek címeit.

Az újságot a Lyceum nyomda állította elő, a negyedik lapon található jelzés szerint. Ugyanitt a szerkesztőségi közlemények arról tudatnak, hogy a lapra a REICHARD-féle könyvkereskedésben, a Lyceum nyomdában és a postahivatalokban lehetett előfizetni. Az előfizetési díj negyed évre 1 forint 40 krajcár volt, a postaköltség nélkül.

A tartalmat illetően a *Pressfreie Flugblätter* első számáról még nem mondható el, amit KARDOS Emilia a lapról általában szólva ír, hogy ti. a hírek alkotják az újság legnagyobb részét.⁷ Ebben a számban két hosszabb lélegzetű cikk után egy részletes zágrábi jelentés olvasható csak, egyéb híryanag nincs benne.

A pécsi német újság céljait és szellemét a következőképpen körvonalazta NEUWIRTH a „próbaszám”-ban közölt programban: „Indem wir hiermit dem geehrten Publikum die ersten Probenummern unserer *Pressfreien Flugblätter* in deutscher Sprache vorlegen, versprechen wir feierlichst dass wir eifrig bemüht sein werden auch bald ähnliche Blätter in der National-Sprache hervorzurufen. Übrigens soll die deutsche Sprache die in diesen Blättern gesprochen wird, nur die Interesseneinheit des nunmehr freien und grossen ungarischen Staatsverbandes befördern, alle Gemüther versöhnen, alle Parteien vereinigen, alle Landessprachen gegenseitig verschwistern, kurz nur Ein (!) Ziel und Eine (!) Richtung im Auge haben und zwar die natürliche und vernunftrechtliche „Gleichheit und Freiheit Aller vor dem Gesetze” vertheidigen, und

¹ KEMÉNY G. Gábor: *Társadalom és nemzetiség a szabadságharc hadi lapjaiban.* A sajtóbibliográfiát összeállította BUSA Margit. Bp. 1957. 133. l.

² VÁRADY Ferenc: *Baranya múltja és jelene.* I. köt. Pécs, 1896. 427—428. l.

³ KARDOS Emilia: *A pécsi német sajtó és színészet története.* Pécs, 1932. 19. l.

⁴ NEUWIRTHtal és általában az 1848-i pécsi sajtóval kapcsolatban vö. még HER-NÁDY Ferenc: *A Pécsi Tárogató két száma,* Magy. Könyvszle. 1958. 67—73. l. és ua. klny. Pécs, 1958. 9. l. (Közl. a Pécsi Egyet. Könyvtárból. Új sor. 1.)

⁵ Coll. [29.] A javarészt 1848-i aprónyomatványokat tartalmazó kötet már évek óta a könyvtár igazgatói szobájának kézikönyvtárában áll.

⁶ KARDOS Emilia és talán az ő nyomán a legújabb sajtóbibliográfia is egy nappal későbbre teszi a lap megindulását. VIDA Mária a helyes keltezéssel vette fel a *Pressfreie Flugblätter* első számát a pécsi nyomtatványok időrendes jegyzékébe. L. *Közl. a pécsi Erzsébet-Tudományegy. Könyvtárból.* 1932/9 21. l.

⁷ KARDOS i. m. 19. l.

Pressfreie Flugblätter.

Eigentümer und Redakteur: G. A. Rembitsch.

Nr.

Jausfirchen, Mittwoch den 5. April 1848.

1.

Wetto: Ein Anhalt: Zeit von Romberg.

Program:

Jedem wir hiermit dem geehrten Publikum die ersten Probennummern unserer „Pressfreien Flugblätter“ in deutscher Sprache vorlegen, versprechen wir feierlich, daß wir eifrig bemüht sein werden auch bald ähnliche Blätter in der National-Sprache hervorzubringen. Uebrigens soll die deutsche Sprache die in diesen Blättern gesprochen wird, nur die Zutreffendheit des nunmehr freien und großen ungarischen Staatsverbandes betreffen, alle Gemüther beruhigen, alle Parteien vereinigen alle Landessprecher gegenseitig verknüpfen, kurz nur Ein Ziel und Eine Richtung im Auge haben und zwar die natürliche und vernunftgemäße „Gleichheit und Freiheit Aller vor dem Gesetze“ vertheidigen, und die intellektuelle Bildung, sowie die zeitgemäße nationale und soziale Herabwürdigung im Sinne der richtig aufgefaßten Freiheit verbreiten, dementsprechend und anerkannt sein. Ferner werden wir die neuesten Erscheinungen im Gebiete der Legislation und administrativen Fortschritt sowie der industriellen Vervollständigung in möglichst kurzen und bündigen Kritiken in den Kreis unserer Besprechungen ziehen.

Pressfreiheit und Pressgesetz.

Die Pressfreiheit ist wesentlich für die Freiheit aller Nationen Europas die auf eine stehenden Institution stehen. Die Pressfreiheit ist die höchste Freiheit und der höchsten Freiheit aber ist auch die höchste Freiheit, in der wir leben die höchste Freiheit, alle Rechte des Volkes, die gesammelte und erhabene Recht in die Zukunft und Größe geben.

Die Presse, aber nicht die Gedankengänge hat die heutige europäische Welt hervorgebracht, die europäische Welt ist die höchste Freiheit in die Welt der Menschheit hervorgebracht. Sie hat die Freiheit und die universelle Weltanschauung die auf die menschliche Organisation Europas gegeben. Das höchste Rechtswort wurde durch die Presse in ihren inneren Grundtönen erklährt und die höchsten Rechte der Nationen nicht nur durch die Presse in ihren inneren Grundtönen erklährt, in ganz Europa sind vor den Augen der ganzen Welt die höchsten Rechte der Nationen hervorgebracht.

Die Presse, wenn nicht vor einigen Wochen die höchsten Rechte hervorgebracht worden wären — die Ge-

denkengänge ist in diese getragen worden, die höchsten Rechte sind in Europa hervorgebracht und die höchsten Rechte sind in Europa hervorgebracht. Sie hat die Freiheit und die universelle Weltanschauung die auf die menschliche Organisation Europas gegeben. Das höchste Rechtswort wurde durch die Presse in ihren inneren Grundtönen erklährt und die höchsten Rechte der Nationen nicht nur durch die Presse in ihren inneren Grundtönen erklährt, in ganz Europa sind vor den Augen der ganzen Welt die höchsten Rechte der Nationen hervorgebracht.

Der Name, wie auch jeder Mensch sagt, der mit Freiheit in Europa hervorgebracht worden ist, wie mit dem Namen der Freiheit hervorgebracht, das mit dem Namen der Freiheit hervorgebracht worden ist, wie mit dem Namen der Freiheit hervorgebracht. Sie hat die Freiheit und die universelle Weltanschauung die auf die menschliche Organisation Europas gegeben. Das höchste Rechtswort wurde durch die Presse in ihren inneren Grundtönen erklährt und die höchsten Rechte der Nationen nicht nur durch die Presse in ihren inneren Grundtönen erklährt, in ganz Europa sind vor den Augen der ganzen Welt die höchsten Rechte der Nationen hervorgebracht.

die intellectuelle Bildung, sowie die zeitgemässe nationale und soziale Verbrüderung im Sinne der richtig aufgefassten Freiheit verbreiten, bewerkstelligen und erweitern helfen. Ferner werden wir die neuesten Erscheinungen im Gebiete der legislativen und administrativen Fortschritte sowie der industriellen bürgerlichen Entfaltung in möglichst kurzen und bündigen Kritiken in den Kreis unserer Besprechungen ziehen.”⁸

Az újság beköszöntő programja után kezdődik a szerkesztő-tulajdonos *Pressfreiheit und Pressgesetz* című vezércikkének első része. Ebben azt fejtegeti NEUWIRTH, hogy minden „szociális és polgári erősbödésnek” előfeltétele a sajtószabadság. Nem minden pátosz nélkül írja, hogy a sajtószabadságban benne rejlik a jövőendő fejlődés csírája, a nép minden óhaja, sőt még a népek jövője és nagysága is. Ezután a sajtó művelődési és politikai jelentőségét vázolja. „... A sajtó úzte vissza a skolasztikát és a feudális rendszert a múlt éjszakájába... , a sajtó szülte a reformációt és az egyetemes tudományt... , a sajtó eredményeképpen kellett megérniük a királpártiaknak, mint hullik szét egész Európában mesterségesen összetakolt despota rendszerük”, — írja egyebek között NEUWIRTH, majd azt a hatást ismerteti lelkes szavakkal, amelyet egyrészt a sajtószabadság kivívása, másrészt a gyűlölt METTERNICH-rendszer bukása váltott ki.

A második lap derekán kezdődik a *Pressfreie Flugblätter* első számának másik elvi jelentőségű cikke. *Kroatien, die diplomatische Sprache und ein eigenes Ministerium* címmel a horvát kérdéssel kapcsolatos állásfoglalását fejt ki benne NEUWIRTH. Véleménye szerint a horvát mint nemzeti nyelv teljes mértékben jogosult a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban, de a magyarnak mint államnyelvnek az államtest érdekében meg kellene maradnia. Itt NEUWIRTH utal a bécsi udvarnak a török invázió óta tartó németesítő törekvéseire, majd óvatosságra intti a horvát-szlavonszeperatistákat, nehogy olyan politikát üzzenek, amely — szándékuk ellenére — a közös ellenfél érdekét szolgálná.

A horvát kérdéssel foglalkozó cikk első része után a harmadik lap kétharmada és az utolsó lap egy része a zágrábi ideiglenes nemzeti bizottság március 25-i gyűléséről számol be. A jelentés tüzetesen leírja a zágrábi eseményeket és felsorolja a horvát nép harminc pontba foglalt követelését.⁹ A zágrábi beszámoló után a *Humorist* című rovat három rövid aktuális élce és a REICHARD-könyvkereskedés hirdetése, majd végül a szerkesztő közleményei következnek. NEUWIRTH itt kilátásba helyezi, hogy kellő támogatás esetén a lap többször is meg fog jelenni, mint hetenként kétszer. Eddigi tudomásunk szerint azonban erre nem került sor.

HERNÁDY FERENC

Balogh Károly—Balogh Károly György. SZINNYEI József (Magyar Írók I. 474) baranyai származásának mondja BALOGH Károlyt, egy *Gyászdal* szerzőjét és az 1843-i *Pécsi Aurora* című almanach *B—gh Károly* jelű szerkesztőjét. Keresztlevele szerint azonban (galántai) BALOGH Károly nem Baranyában, hanem a Pest megyei Pomázon született (1818), ahol apja gazdatiszt volt. Csak később, árvaságra jutása után, kecskeméti kispapосkodását félbehagyva került el Pécsre. A jog elvégzése után a közigazgatásban helyezkedett el, s ettől fogva használja második keresztnevét is. 1867 után ügyvédi gyakorlatot folytat Németbolyban, Mohácson, Zentán, majd újból Mohácson. Zentán írja meg, s adja ki 1891-ben *Történetpolitikai tanulmányok Eugen Savoya hercege életrajzához* című művét, BALOGH Károly György néven.

⁸ NEUWIRTH ritkításai.

⁹ Irodalmi vonatkozása miatt megemlítjük a 20. pontot, amely a politikai okokból letartóztatott írók kibocsátását kívánta, megnevezve az írók közül Niccolò TOMASEOT, az utóbb kikiáltott velencei köztársaság dalmátolasz származású kultuszminiszterét. L. *Enciclopedia Italiana* XXIII. köt. Roma, 1937. 1008—1010. l.

Feltehetően a két keresztnév használata miatt szerepel kétszer GULYÁS Pál bibliográfiájában, egyszer BALOGH Károlyként (II. 134), másodszer pedig BALOGH Károly Györgyként (II. 137).*

HERNÁDY FERENC

Vándorló képek illusztrációknak történetében. Az illusztráció-történeti, könyvtörténeti kutatás igen jól ismeri a vándorló képeknek, vándorló motívumoknak a jelenségét. A művészettörténeteseknek gyakran okoz komoly gondot annak a felderítése, hogy az általuk vizsgált mester milyen „előkép” alapján hozta létre alkotását. A könyvtörténet, sajtótörténet a műalkotás analízisében, szintézisében túl a vándorló motívumokban, képekben rejlő tudomány- és társadalomtörténeti összefüggések is érdeklik. Nemcsak arra keres választ, hogyan jöttek létre a képek, illusztrációk, mit akarnak kifejezni, milyen mértékben végeztek közös munkát szerző és ábrázoló művész, hanem arra is, hogy a képet alkotó motívumok mennyiben tükrözik alkotóik korát, társadalmát, valamint azt a tudományt, amelyet kifejeznek.

Illusztráció-történeti kutatásom anyagából két érdekes jelenséget emeltem ki tárgyam megvilágítására. Az elsőt már érintettem *A szenzációs hír és illusztrálása* c. tanulmányomban.¹ Már ekkor rámutattam a WINDISCH Károly Gottlieb által Pozsonyban szerkesztett *Pressburger Zeitung*nak 1765. aug. 10-én megjelent számára, közelebbről az *Abbildung des reissenden Thiers in der französischen Landschaft Gevaudan* aláírású, ragadozó fenevadat ábrázoló, fametszetes illusztrációra. A képpel — melynek rajzolóját nem sikerült megállapítani — 17 közleményre tördelt szenzációs hírt illusztrál WINDISCH. Számról számrá dagadó hírt a franciaországi Langogne erdeiben portyázó, szűzragadó fenevadról, mely messzeföldön rémületben tartja a lakosságot. WINDISCH híre szerzőjével párizsi levelezőjét jelölte meg, hogy megtévessze olvasóit, holott közleményeinek és illusztrációjuknak egyedüli forrása a *Wienerisches Diarium*nak 1741. okt. 11-én megjelent 81. száma volt illusztrációjával együtt.² Vagyis a bécsi lapnak a képe 24 évvel korábban jelent meg, mint a pozsonyié. Egymás mellett szemlélve őket — bár mindkettő elég primitív fametsző és rajzoló munkája — a bécsi gazdagabb ábrázolású: több jelenetrészből tevődik össze, míg a pozsonyi csupán a ragadozó fenevadat, a koponyát és a bordacsontvázat kölcsönözte. (1., 2. sz. kép.) A főfigura, a fenevad mindkét képen oldalnézetben, jobbranzó irányban van felvéve, pamacosfarkú, karmokban végződő lábú; a koponya és a bordacsontozat a bécsi képen az alsó bal sarokban, a pozsonyin az alsó jobban található. WINDISCH természetesen az elszegényítést a származás nyomainak eltüntetésére használta fel. A rajzoló nem kellett elhallgatnia, mert a bécsi kép sincs szignálva. A *Pressburger Zeitung* illusztrációja a XVI. sz., sőt a XVII. sz. eleji nyomtatványok képeire emlékeztet, művészi igénye nincsen, s minthogy a 17 közlemény folyamán az emberáldozatokat követelő sárkánymesék motívumai bontakoztak ki, valószínűleg, természetihűség igényével sem lép fel. Ezért az átrajzolás, helyesebben a komikumot célzó átrajzolás. A *Wienerisches Diarium* gazdagabb ábrázolású képeinek többi jelenete sem ment WINDISCHNél veszendőbe: szöveggé alakította őket. A bécsi lapban csupán egyetlen hírhez társul a kép: „Meiland 20. Sept. — Hierbey folget die Abbildung des jüngst gemeldeteten wilden Thiers, welches vorigen Sommer hindurch so viele Leute (sonderlich Kinder) gefressen und in dem Herbst sich ohne, dass jemand gewusst wohin, fort gemacht hat. Diesen Frühling aber ist selbes wieder zum Vorschein

* BALOGH Károly utódai által rendelkezésemre bocsátott okmányok alapján. — BALOGH munkásságára nézve. I. HERNÁDY Ferenc: *Balogh Károly, az elfeledett baranyai irdalombárát*. Jelenkor. 1959. 102—106. l. Ua. klny-ba. is.

¹ *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1957*. Bp. 1958. 230—248. l.

² I. m. 902—903. l.

Pressburger Zeitung

64tes Stück.

Sonntabend, den 10. Augustus, 1765.

Lissabon, den 5. Julius.
 Wegen das Leben seiner Auser-
 wählten Majestät ist aber-
 mal eine grausame Zufälle-
 die, da sie eben zum Ausbruch kom-
 men sollte, noch glücklich entdeckt
 worden. Der Anschlag war ge-
 macht, den König zu vergiften, und
 es sind verschiedene Personen die
 das verdammte Werkzeug abgeben
 wollen, bereits schon hingegerichtet
 worden, andere aber, erwarten
 noch eine ähnliche Strafe.

Londen, den 21. Julius.
 Vorstehern treten des Königs
 Majestät aus Richmond wieder hier
 ein, und ermunten nach Haltung
 einer großen adelichen Rath-Ver-
 sammlung, den Herzog von New-
 castle zum Großkammerherrn, un-
 terachtet dieser Herz, welcher bereits
 das 73te Jahr seines ruhmvollen
 Alters erreicht hat, mühen war,
 seine übrige Lebenszeit in Ruhe zu-
 zubringen, und sich dieser wegen noch
 wenige Tage zuvor deutlich erklä-
 ret hatte. Es ward hierauf an den
 Oberriechter Pratt, welcher nach
 verschiedenen Provinzen bereiset
 ist, um bey denen daselbst zu halten-
 den Criminalgerichten das Präsi-
 dium zu führen, ein Expreß ab-
 gefertiget, um ihm seine Erhebung
 zur Würde eines Pairs von Groß-
 Britonien, unter dem Titel eines
 Baronets Cambriden von Essex
 hurs, in der Großschait Kent, bis
 hant zu machen, und ihn nach Hofe
 zu berufen. Der König, Ambrosio
 deur an dem Garbintischen Hofe,
 Herr Georg Pitt, wird gleichfalls
 nachhens die Würde eines Pairs von
 Großbritanien erhalten. Ueber-
 haupt bemerket man, das der Hof
 bey Besetzung der erledigten Bedi-
 nungen und bey den neuen Staats-
 beserhebungen, auf die vertraute-
 sten Freunde des Herrn William
 Pitt sein vornehmstes Augenmerk
 gerichtet habe. Diese Veränderung
 im Ministerio, erwecket bey der
 Nation ein fast allgemeines Ver-
 müthen, welches sie durch die deut-
 liche

Graaf von Grossbritannien, schon
allhier einetroffen.

Aus Vermanntschafft hat man die
Nachricht: das alldort, den 1sten
Julius, das Besaget, des im Rits
sienpume Siebenbürgen comman-
dierenden Generals, und Statthal-
ters, Herrn Grafen von Haddick
Excellenz werten Häutein Tochter,
mit keiner hochfürstlichen Grafin
Marina, des Heil. Rom. Reichs
Kürstin von Rußmirsk Grafen zu
Niesitz und Jaroslaw, mit aller
Pracht, und Regierlichkeit glücklich
verheirat worden.

Verzeichniß der Verstorbenen zu
Pressburg im, und vor der Stadt.
Den 5. August.

Des Andreas Ewer, bürgerl. Wäldermel-

Abbildung des reisenden Hiers, in der französischen Handschafft vorhanden.

Dieses Thier ist alle Thierwörter, und Commen-
ten, in denen bey Johann Christoph
Kantner, nebst dem Herrn Zisterphor.

Herr Kochert Hina, auf der Hauptst, in
eigenem Hause, alt 9 Jahre.
Herr Franz Brenner, bürgerl. Richter,
Herr Sebastian Schmitt, auf der Haupt-
st, im Grafenbergschen H. alt 13 J.

Den 6. August.
Elsbacher Sölden, auf der Schloßbergstrasse
im eigenen Hause, alt 80 Jahre.

Den 7. August.
Herr Johann Wenzel von, Herr,
kaiserlicher Rath, Herr, Maria Erbe,
bey dem Kunstschreiner, alt 7 Jahre.
Herr Joh. Georg Schmitt, bürgerl. Tisch-
kammerherr, Herr, Magister, auf der
Schloßbergstrasse in eigenem Hause, alt
69 Jahre.

Nachricht:

Den dem schwarzen Hieren auf dem Zu-
dermannd, das verfallene Hirsch adig
richters, als wichtigstes Gegenstand,
um sehr billigen Preis zu verkaufen.

2. A „ragadozó fenevad”. Wienerisches Diarium. 1741.

gekommen und hat ohne einigen Hund, Schaf, oder anderes Thier anzurühren, nur allein unter denen Menschen abermalen eine grosse Niederlag gemacht, sintemalen durch selbes in denen Gegenden von Vimmercate, Oreno, Velute, Oldaniga, Cambiagio und Carogate bis 80 Personen hingerissen worden. Das Thier erschiene auf dem Feld, da es die Leute angefallen, mit roten Augen und einer Zunge, gleich einer Schlange, hatte auf dem Halse Borsten, gleich einem Wildschwein, aber etwas länger, im übrigen aber durchgehends Kösten braune Haare mit schwarzen Flecken: der Schweif war dem Halse gleich an Farbe und Borsten. Es hatte anbey eine solche Behändigkeit, dass es die ganze Gegend alda herum in Schrecken setzte, dann obschon man wider selbes mit gewafneter Hand auszogte, so war doch alle angewendete Mühe lange Zeit vergebens, bis man es endlich den 25-ten Juli dieses Jahrs in dem Wald von Conorezzo, da es just ein 14 jähriges Mägdlein niedergerissen hatte, und frasse, im Stand antreffe und glücklich erlegte.“³

A bécsi lapban mindössze ennyi olvasható, s bár céloz előzményre, híre előtt és utána sem hoz még hasonlót sem. Annál gazdagabban „hígit” pozsonyi társa. Első közleményében szintén az állat leírását adja, de még tarkábban, borzalomkeltőbben, amilyen mértékben a bécsi illusztrációt szemlélő WINDISCH fantáziáját megtermékenyítette. Nála a 80 főnyi felfalt ember 20-ra csökken, nehogy a két évtizeddel előbb *Wienerisches Diarium*ot járató pozsonyi újságolvasó visszaemlékezék, és gyanút fogjon. Már az első hazai közleményből kitűnik, hogy az olvasónak még sok dolga lesz a fenevaddal. A következőkben a bécsi kép két lesipuskása dragonyos századdá, a farkas által marcangolt leány 60 szűz tetemévé, a leány mellett heverő fiúfej azzá az egyetlen nyolc esztendőös fiúvá alakul, akit a szűzragadó szörny kivételesen felfalt. Nem hiányzanak a halálra rémült anyák, a kétségbeesett lakosság és a tehetetlen hatóságok sem. Íme a bécsi kép szavakká formált vándormotívumai, 17 finom komikummal átszőtt, szellemes közleményre telt WINDISCHnek belőlük anélkül, hogy a hír valótlanságát bárhol — a záróközleményt is ideértve — bevallotta volna. Mindvégig megtartotta a franciaországi színhelyet is, míg a *Wienerisches Diarium* híret Olaszországba helyezte. A pozsonyi szerkesztő a helyszíncserét is megtévesztésre használta fel. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy a bécsi lap nemcsak hírkölcsonzésül szolgált: „előképe” volt a pozsonyinak. Az utóbbinak a külseje (4°, inkább könyv-, mint újságalakú), megjelenésének módja (hetenként kétszer), tartalma ugyanazokra a szerkesztési elvekre épült. Négylapos két hasábra tördelt, jól olvasható nagy frakturbetűs példányai tipikus barokk újságot tükröztek. Először beszámoltak a Monarchiában történekről, hazai híreket hoztak, azután földrajzi sorrendben városenként következtek a külföldiek. Volt hírközlés az elhalálozásokról is, hirdetés — inkább gazdasági dolgokra és könyvekre vonatkozóan. Nyomon követve a *Pressburger Zeitung* fejlődését, később is példaképe a bécsi újság, benne is kialakulnak a tárca- és egyéb tudományos rovatok, hoz könyvismertetések is, majd kiad folyóiratmelléleteket (*Der Freund der Tugend* stb.). Történetét egybevetve a bécsiével, amelyet 250 éves fennállására a közelmúltban megírtak, megtaláljuk benne állításaink bizonyosságát.⁴ Például: „... Die journalistischen Qualitäten dieser barocken; Halbwochenschrift sind garnicht so gering. Es handelt sich natürlich, wie schon betont, um ein reines Nachrichtenblatt, das sich darauf beschränkt, zu referieren und höchstens durch die Wahl des Ausdrucks leise Zustimmung oder Missbilligung verraten darf. Immer aber ist die Sprache kräftig und anschaulich, der Ausdruck knapp und meist gut formuliert. Seit 1729 wird es üblich, die Nachrichten nach Ländern zu ordnen. Die Anzeige

³ *Wienerisches Diarium* i. h.

⁴ BÖHM Wilhelm: *Geschichte der „Wiener Zeitung“*. 250 Jahre Wiener Zeitung. Eine Festschrift. Wien, 1953. 8—15. l. — DEZSÉNYI Béla—NEMES György: *A magyar sajtó 250 éve*. Művelt Nép. Bp. 1954. 20—21. l.

nimmt immer breiteren Raum und immer grösseres Interesse in Anspruch. Während des ganzen 18. Jahrhunderts sind es überwiegend Buchanzeigen, die sonstigen Inserate aber bringen schon sehr bald alles das, was wir heute noch zu sehen gewohnt sind. ... Es ist interessant zu beobachten, wie sich, kaum dass die Zeitung, wenn man so sagen kann, ein feuilletonistisches Ventil erhalten hat, sogleich die verschiedenen Arten des Feuilletons entwickelten, selbst gegen den Willen der Behörden.⁵ E legutóbbi megállapítás is jellemző a *Pressburger Zeitung*ra, mert tudvalevő, hogy éppen a folytatásokban közölt szenzációs hír romantikus, fantasztikus tartalmával tekinthető a tárca előfutárának, s így a bécsi lapból köleszöngött hírrel WINDISCH lapjának tárcarovatát munkálta meg.

Bár a mi illusztrációnk rajzolóját nem deríti ki, mégsem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a bécsi lapét valószínűleg Andreas vagy Josef SCHMUTZER készíthette, akik abban az időben a bécsi lap tulajdonosa : Johann Peter van GHELEN számára dolgoztak és Pozsonyban is foglalkoztatták őket. Nem célunk a két igen hosszú életű lap — a pozsonyi 1764—1929-ig, tehát 165 évig állt fenn, a bécsi Európa leghosszabb életű lapja, 1703-ban indult és ma is virágzik — további fejlődésének összehasonlítása, el kell azonban még mondanunk, hogy a magyar szerkesztő számára a magyarországi hírekkel is gazdagon átszótt monarchiabeli „félhivatalos” természetes forrásként kínálkozott;⁶ (1812-ben ténylegesen hivatalos lap lett.)

Hír- és képköleszöngése nagymértékben hozzájárult induló lapjának megerősödéséhez, hiszen a szenzációs hír mindenütt és minden korban megnöveli az olvasók és előfizetők táborát. A XVIII. században, újságírásunk kezdőkorában megvetette vele tárcarovatunk alapját, és így sajtónk fejlődésére is hatást gyakorolt. Bár nem árulta el, hogy szenzációjában maga sem hisz, annak észrevételen humoros tálalásával vállalta a lelkiismeretes, művelt és haladószellemű szerkesztőnek társadalomnevelő és felvilágosító feladatát.

*

Lépjünk egy századot, ámbár a szemügyre vett korban is igen sok hazai és külföldi vándorképet találhatunk, de érdekesebbeket azon XIX. századbelieknél, amelyeket vizsgálni fogunk, aligha.

A fentebb tárgyalt jelenségtől eltérően, e képek mozgatása nem alattomban történt, minden valószínűség szerint tudott róla a képek mindenkori megrendelője : a könyvkiadó, nyomdatulajdonos és könyvkereskedő HECKENAST Gusztáv, az író : VAJDA János és az illusztrátor : BARABÁS Miklós. A vándorlás 1840 és 1859 között zajlott le, helyesebben az 1849-től 1859-ig eltelt tíz esztendő alatt és nem hosszú úton : az *Iris* zsebkönyvből vagy almanachból (1840—1848) a *Magyar képek albumába* (1859).

A német nyelven HECKENASTnál kiadott *Iris ein Taschenbuch für das Jahr...* alapítói, gróf MAILÁTH János és SAPHIR Zsigmond e vállalkozásukkal az 1838-ban Pesten pusztító árvízről károsult HECKENAST Gusztávot akarták segíteni. A költői és történetírói munkásságáról ismert MAILÁTH János (1786—1855) a magyar írók mellé igen sok bécsit, a bidermeier szalonélet legjobbjait, felsorakoztat. Tervét ugyanis szélesebbre szabta HECKENAST talpraállításánál : óhaja volt az egyre inkább kiélesedő osztrák—magyar politikai helyzetet a két nemzet kiváló szellemi képviselőinek „együttműködtetésével egyengetni.”⁷

⁵ Uo.

⁶ HANSKARL Erzsébet : *Budai, óbudai és pesti hírek a „Wienerisches Diarium” első ötven évfolyamában* (1703—1752). Bp. (1939) Fővárosi Könyvtár 59. l.

⁷ SZEMZŐ Pirokska : *Német írók és pesti kiadók a XIX. században* (1812—1878). Bp. 1931. 50—67. l. (Német phil. dolg. 47)

Az almanach szerkesztői és kiadója nagy előkészülettel és körültekintéssel dolgoznak az új vállalkozáson, a minél színvonalasabb tartalomhoz méltó köntöst terveznek. Ebben az időben írja MAILÁTH HECKENASTNAK : „Als von der Herausgabe der Iris zuerst die Rede war, hatten Sie den Gedanken geäußert, sie mit 8 oder 10 Stahlstichen und nach dem Vorbild englischer Eleganz auszustatten — haben Sie darüber schon einen bestimmten Entschluss gefasst? Mir scheint dass hierüber der Absatz der Iris entscheidend sei. Wenn die wunderschöne Auflage besser geht, als die 'schönere', halte ich die veränderte Ausstattung nicht für rathsam.”⁸ Az *Iris* valósággal díszkiadásban jelent meg : aranymetszéssel, vörös selyembrokát kötésben, és bár kötetenként nem 8—10 acélmetszettel, miként azt MAILÁTH levele szerint tervezte, de általában hattal, amelyek viszont a kor igen jó művészeinek, grafikusainak és grafikai intézeteinek munkái voltak. Az almanach kilenc kötetében (1840—1848) fél száz igen szép acélmetszet jelent meg, bennünket azonban csupán az a tizenkettő érdekel, amelyeket HECKENAST, megváltozott körülmények között, egy másik kiadásába vándoroltatott.

Az *Iris* keletkezésének, életének korában, a 40-es években mind forróbb lesz a politikai hangulat, mind baloldali. A nem magyar mozgalmakban reformpolitikussaink ellenünk irányuló politikai törekvéseket látnak, mellyel szemben politikai eszmei harcokkal védekeznek. Ennek középpontjába a nemzeti eszmét és a szabadságjogokat helyezik. A bécsi kormány a reformtörekvésekben rejlő veszély tudatában az irodalmat is csatasorba állítja, minek következtében örömmel fogadja a több mint aulikus MAILÁTHNAK, a bécsi kormány „konfidensének”, bizalmasának almanach-vállalkozását. A magyar nemzet művelődésének fellendítését és egyáltalán a Monarchia nemzetiségeinek kulturális felemelkedését — a bécsi kormány hozzájárulásával — támogathatják az osztrák írók, természetesen német nyelven. MAILÁTH János, báró MEDNYÁNSZKY Alajossal és GAAL Györggyel kiadja német nyelven a magyar népmesék, mondák romantikus feldolgozásait : költőink tárgyi forrásait. Bécs reméli, hogy nálunk is a biedermeier életkereten belül az almanachok, albumok, a divat, házi társaságok, műkedvelő színi-játászás német darabokkal, ének, zene, kvartettek, németes mulatságok és a német könyvkiadás még egy ideig fenntartják a német szellemet és akadályozzák a reformtörekvéseket. A kapcsolatok azonban mindjobban lazulnak, és a német forrásokból is a magyar kultúra izmosodik. Egyre szélesebb rétegek ismerik fel a gyarmati elnyomatásban, a feudalizmusban az elmaradottság kórokozóit. Elterjed az a meglátás is, hogy a fejlett ipar és kereskedelem elengedhetetlen feltételei az országos jólétnek. A 40-es évek következő előkészítői voltak a diadalmas 1848-nak, és egyben nevelői annak a sok kivételes magyar tehetségnek, akik forradalmunk főszereplői lettek. Ilyen körülmények között éri meg az *Iris* a forradalmat. Nem kellenek már a „bécsi rajzok” (Wiener Skizzen), az érzelmes novellák, az „Oriens csodálatos világába” vezető történetek, a szentimentális almanach-líra ; még akkor sem, ha sok a magyar vonatkozásuk : színhelyük a magyar puszta, hőstük a törökverő magyar vagy pusztáink fia, a cigány, pedig ilyent is bőven kapott az *Iris* olvasója. Volt olyan verses útleírás is benne, mely az új áramlatokra, cenzúra — és vámviszonyainkra is célzott, Heinrich Ritter von LEVITSCHNIGGnek *Nador* c. verses útleírása :

Ich aber sehe, fühle mit Frohlocken,
Durch Ungarn's Adern wogt es frisch und rot,
Drum, Volksvertreter, lasst die Redefreiheit,
Die eurem Mund erlaubt ist, weil er spricht,
Und sorgt, und wirkt, dass auch der Handelsfreiheit
Uralte, zentnerschwere, Kette bricht.

⁸ Mailáth János levele Heckenast Gusztávhoz. 1839. okt. 10. — Bécsi Városi Könyvtár.

Nem érnek már rá időzni az almanach illusztrációi mellett sem, melyekből árad a biedermeier leheletfinom bája és érzelgőssége, a „poétai hangulat”. Lemondó hangon írja MAILÁTH HECKENASTnak 1848. máj. 18-án: „Die Iris wird wenigstens schöner zu Grab getragen als die ungarische Verfassung” — s ugyanakkor utasításokat ad az almanach utolsó évfolyamához.

HECKENAST Gusztáv az *Iris*t egyik legkedvesebb német irodalmi vállalkozásának tekintette; ennek köszönhette nagy íróbarátját, Adalbert STIFTERT, német kiadásainak büszkeségét, ekkor kerül közelebb hozzá Franz GRILLPARZER, aki *Der arme Spielmann* c. klasszikus novelláját az *Iris*ben jelentette meg először. Szorosabbra fűződik barátsága a művészekkel, Johann N. GEIGERREL, BARABÁS Miklóssal, valamint új kapcsolatai keletkeznek más illusztrátorokkal, grafikusokkal, rokonvállalatokkal. Érthető, hogy megszűnése érzékenyen érintette. Az *Iris* a magas előállítási költségek ellenére is kifizető volt,* az osztrák szalónokban éppen úgy voltak olvasói, mint a magyarokban, hiszen tartalmával, gyönyörű illusztrációival klasszikus kifejezője és kiszolgálója volt a biedermeier társadalomnak. Mindez megmagyarázza HECKENASTnak vele kapcsolatos újabb próbálkozását 10 esztendő múlva: alumban kívánja megjelentetni az egykori *Iris* acélmetszetei közül BARABÁS Miklós alkotásait, vagyis csupán a magyar művész illusztrációit a megmagyarosodott Pesten. Az illusztrációk, tekintettel a megváltozott politikai körülményekre, nem lehetnek ugyanazoknak a szövegeknek: német elbeszéléseknek, verseknek stb. kísérőik, amelyeknek az *Iris*ben díszül és tolmácsul szolgáltak, újakat kell hozzájuk költeni magyarul, mert a biedermeier irodalom is elavult. Az almanachok legnagyobb számú olvasói mindenütt a „hölgytársadalom”-ból kerültek ki, HECKENAST az albumot is elsősorban a magyar „úri hölgyeknek” szánja. Íróját sem kell keresnie, mert úgysem akadna VAJDA Jánosnál alkalmasabbra, aki szerkesztője éppen az ő kiadásában megjelenő legnépszerűbb hazai női lapnak, a *Nővilágnak*. Az 1857. jan. 1-én megindított lap 1859-ben már annyi nőolvasóval, előfizetővel rendelkezik, mint hazai divatlapjaink együttvéve. Vajda abban az időben nagyon népszerű, ért a nők nyelvén, a kritika is elismeri. Írói egzisztenciájának kibontakozását, később létfenntartását HECKENAST évtizedekig támogatta. Számos művét kiadta és nem egy sajtóvállalkozásának szerkesztésével bízta meg.⁹ Az 1856-ban kezdődő ismeretséget — akkor szerződött VAJDA a Török János szerkesztésében, HECKENAST kiadásában megjelenő *Magyar Sajtóhoz* munkatársnak — azonos politikai állásfoglalásuk is elmélyítette. VÉRTESI Arnold szerint „a 67-es kiegyezésnek legelkeseredettebb ellensége Heckenast volt... a Deák-párti vezérférfiakról mindig úgy beszélt, mint hazaárulókról, akik eladták Magyarországot” — e sorok VAJDARA is rávallottak volna.¹⁰

VAJDA vállalta a *Magyar képek albumát*; bár impresszumában nem szerepel év, 1859-ben jelent meg 87 lapon 12 képpel.¹¹ A képeket egytől egyig az *Iris* zsebkönyvből aláírások nélkül vették át. Itt idéznünk kell KOMLÓS Aladárnak 1954-ben megjelent VAJDÁt értékelő művéből az *Albumról* írtakat: „a Magyar képek albuma, amely Barabás Miklós acéla metszett rajzaihoz írt szövegeit tartalmazza, iparszerűen készített cikkekcskéket, amínöket Vajda nagy mennyiségben kényszerült írni élete folyamán és amelyek a jómódú olvasó számára készült drága kiadványban, nem voltak alkalmasak Vajda igazi nézeteinek kinyilvánítására.”¹² KOMLÓS, nem ismerve a metszettek vándor-

* HECKENAST általában 6—8 aranyat fizetett egy-egy acélmetszet-illusztrációért a művészeknek. Vö. BARABÁS Miklós idézett önéletrajzat.

⁹ Vö. KOMLÓS Aladár: *Vajda János*. Bp. 1954.

¹⁰ *Visszaemlékezései*. A Hét. 1896. 164. l.

¹¹ *Magyar képek albuma*. BARABÁS Miklós rajzai után acéla metszve. Szövege VAJDA Jánostól. Pest, é. n. Heckenast Gusztáv. 87 (1) l. 12 képpel.

¹² KOMLÓS Aladár i. m. 90. l.

lását, nem érthette meg, hogy miért sikerültek a „cikkecské iparszerűre”. Nem egyedül azért, mert VAJDÁT létfenntartási gondjai élete folyamán és akkor is ilyenek írására kényszerítették, inkább azért, mert 59-ben már távol állt tőle a biedermeier negédes játékossága, behizelgő finomkodása, a pózos bájolgások, egyszóval mindaz, ami a biedermeier társadalomban kötelező volt és azt jellemezte. Már a „hölgyek”, a *Nővilág* és *Magyar képek albumának* olvasói is megmosolyogták volna azt a modort, amely az *Iris*-beli novellákban és költeményekben uralkodott. Viszont a képeket azok illusztrálására alkotta BARABÁS Miklós, ezért nem volt könnyű dolga VAJDÁNAK „nézeti kinyilvánítására”. Közönsége is elvárta tőle az újszerűt és változatosat, amelyet igyekezett a veleszületett pózmentes természetességgel, igazsághűen tolmácsolni. Vizsgáljuk meg, hogyan sikerült VAJDÁNAK kora megváltozott társadalmának nyelvére fordítani BARABÁS Miklós biedermeierét.

Az *Album* első írása *A postagalamb* a hasonló tárgyú acélmetszettel (Szigánt : „N. v. Barabás gez. — Stahlst. v. C. Mahlknecht in Wien.” Az *Iris*ben ugyanígy, az aláírás : *Die Brieftaube*).¹³ [3. sz. kép.] Az *Iris* IV. 1843-i évfolyamában Johann Gabriel SEIDL osztrák költőnek *Die Brieftaube* c. érzelmes költeményéhez készítette BARABÁS az átkölsönzött képet. Szentimentális hangulatával szemben VAJDA így ír : „...A kedves galambokat pedig nem ölelik dobogó hókeblekre a bársonynál puhább kacsók, nem csókolják csőreiket tüzes mézes szűz ajkak, beszélvén hozzájuk, mintha megértenék, bizalmas forró szavakban, melyekben el volt mondva körülményesebben, ami a levélben csak e mindent mondó szavakkal volt kifejezve „szeretlek”!

Ah szép idők, ti elmulátok
És mindörökre tán!

...A házi galambdúcok pedig kizárólag a konyhakés számára hízlalják szende lakóikat, többé nincsenek lovagvárak, de hála Istennek! — annál keményebb utaink, pontosabb postahálózatunk s néhány krajcárért Amerikába is elviszik leveleinket, melyekben bőrzeállapotról, netto-brutto jövedelemről,agio-, disconto-, sporco s más efféle költői dolgokról tudósítjuk egymást.” — Íme a feltörekvő kapitalista társadalom szelíd gúnnnyal — s tán az elmúlt iránt némi költőhöz illő nosztalgiával — szembeállítva a biedermeierével, így már érthetőbb a cikkecske és nem is olyan iparszerű... Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy VAJDA érzéketlen volt BARABÁS Miklós művésze iránt, annál kevésbé, minthogy őt is megörökítette 1855-ben a *Hölgyfutár* megrendelésére;¹⁴ a *Galambposta* eredetileg festményként lett híres, amelyről BARABÁS önéletrajzában így ír visszaemlékezve az 1839—40-es évekre : „...Amíg megtudták, hogy megint Pesten vagyok, kevés dolgom akadt s ekkor festettem a Galambposta című képet, melyet még kétszer másolnom kellett. Az 1840-dik év június havában nyílt meg a pesti műegylet első tárlata, s a műegylet ezt a képet megvette és kiállította”.¹⁵ Ezután csinálja meg 1841-ben HECKENASTNAK a tusrajzot 10 aranyért az *Iris* számára, és 1843-ban az Egerben élő VÉGH fiskálisnak barátságából olajba.¹⁶

Az *Album* második VAJDA-írása *A virágáros-leányka* acélmetszettel (szigánt : „N. v. Barabás del. — Preisel et Geyer sculp.” Az *Iris*ben ugyanígy, az aláírás : „Das Blumenmaedchen Pesth G. Heckenast”).¹⁷ A kép az *Iris* VI. 1845-i évfolyamában *Das*

¹³ KARL MAHLKNECHT (1810—1893) a bécsi MAHLKNECHT festő-család tagja, rézmetsző arcképeket és almanach-illusztrációkat metszett, később fényképész lett.

¹⁴ MÁRKOSFALVI BARABÁS Miklós *Önéletrajza* (műveinek jegyzékével). Bev. és jegyz. ell. BÍRÓ Béla. Kolozsvár, 1944, Erdélyi Szépművészeti Céh. 270. l. 22 képpel.

¹⁵ Uo. 172., 245. l.

¹⁶ Uo. 247., 251., 306. l.

¹⁷ KRISTOF PREISEL (1818—?) ügyes rajzoló és metsző, Münchenben és Bécsben működött. — KONRAD GEYER (1816—1893) ismert rézmetsző, Münchenben működött.

3. Barabás Miklós: A postagalamb

5. Barabás Miklós: A magyar hölgy

4. Barabás Miklós: Az utcaseprőfiú

6. Barabás Miklós: A fürdő

Blumenmädchen címen megjelent J. G. SEIDL-köteményhez készült. VAJDÁT itt sem a női szépség ragadtatja el, SEIDL-lel ellentétben a nőkérdés egyik súlyos problémájára utal, azokra a veszélyekre, amelyek a szép szegény nőkre a kapitalista társadalomban leselkednek. A virágot áruló leányka tussrajzát BARABÁS 1843-ban készítette HECKENASTNAK.¹⁸

Az *Album* harmadik írása *Az utcaseprőfiú* hasonló tárgyú metszettel (szignált : „N. v. Barabás del. — C. Mahlknecht u. J. Axmann sc. Viennae.” Az *Iris*ben ugyanígy, az aláírás : *Der Gassenkehrerjunge*). [4. sz. kép.]¹⁹ SEIDL J. G. *Der Gassenkehrerjunge* c. köteményéhez készítette a magyar művész rajzát, mely az *Iris* V. 1844-i évfolyamában jelent meg ; az osztrák költő is már megéreztetni a kenyérkereső szerszámja — a hatalmas seprő — mellett szinte eltörpülő fiúcska nehéz életének keserűségét, amelynek társadalomvádoló élet azonban letompítja a szegénységet tündérfátyolba burkoló biedermeiernek bája. VAJDA lefejt a fátylat, és mintha MÓRICZ Zsigmond *Riport*jait olvasnánk a pesti gyermekről vagy a kis állami Árvácskáról — az ő írása is agitációs hangot üt meg : mindennap ott látni a „ki tudja, kié lehetett” rongyos piszkos felnőtt-télikabátba burkolózó fiúcskát fényes Pestünk utcáin. Télen benne hál, nyáron benne lakik. Jó, hogy a kabát térden alul ér, mert a gyengébb idegzetű járókelők nem tudnák elviselni felsebzett, piszkos lábainak látványát. Ki tudja, hogy 10—15 év múlva nem lesz-e belőle, társadalmunk közömbössége folytán, a „legrafinirtabb” zsebtolvaj vagy még rosszabb... Ugyanaz a kritikai realizmus, mint MÓRICZÉ az intellemmel együtt : a könyörtület koldusfillére nem számolja fel gyökeresen az inséget, a szülők szegénységét kell megszüntetni. Hol van ez a társadalmi szemlélet attól a BARABÁS-illusztrációtól, amelyért 1843-ban 8 aranyat fizetett HECKENAST a művésznek.²⁰

A negyedik írás *A csikós* acélmetszettel [7. sz. kép] (szignált : „N. v. Barabás del. — Jos. Axmann sc. Viennae.” Az *Iris*ben ugyanígy, aláírása : *Der Csikós*). Az illusztrációt BARABÁS eredetileg BECK Károlynak 1841-ben Lipcsében kiadott versesregényéhez : *Jankó, der ungarische Rosshirt* készítette és innen vette át HECKENAST az almanachba apósának, WIEGAND Otto lipcei könyvkiadónak hozzájárulásával. 1843-ban BARABÁSSal tusrajzot készítettett róla, hogy 1844-ben az *Iris* V. évfolyamában megjelenhessék. Szöveget nem csatolt hozzá, csupán utalást eredetére : BECK Károly művére.²¹

VAJDÁNAK itt sem könnyebb a dolga ; e tipikusan biedermeier témához ugyanazt a gúnys, álszentimentális hangot használja, mint a *Galambpostá*hoz : „A puszták vadontermő lovagja, a népdalok és a regék hőse, mit a civilizáció és a hasznosítás szelleme maholnap hazánkban is betemetend, s amelyről a jövő nemzedék már csak a költők és regényírók könyveiből nyerend mythicus fogalmat. A hasznosítási szellem halad tovább, tovább feltartóztatthatatlanul kelet felé... A szelíd szépregéknél rettenetesen drágábbak a borzasztó szépregék, mert azok ára a halál, s mit sem lehet arról tenni, hogy a költőtársaknak a síkság félelmetes némaságánál jobban ízlik a tormás hurka és a fejes saláta.” A hasznosítás szelleme a kapitalizmusból áradt, és az éteri költőiség helyébe a tormás hurka- és fejjessaláta-realizmus lépett. KARINTHY Frigyes is így írta volna meg, ha valamelyik kiadójának történetesen szintén eszébe jut letűnt korok művészi termékei nyomán leckét feladni.

Az erdélyi oláhlány, acélmetszettel (szignált : „Barabás gez. — Stahlst. v. Mahlknecht in Wien.” Az *Iris*ben ugyanígy, aláírása : *Gilli*). BARABÁS a tusrajzot az alma-

¹⁸ BARABÁS *Önéletrajza*, 252. l.

¹⁹ JOSEF AXMANN (1793—1873) Bécsben működő réz- és acélmetsző volt, igen sok külföldi — magyar — mű illusztrálásával jó nevet szerzett. Daguerrotípiával is foglalkozott. — Vö. még SZEMZŐ Piroska : *Peter J. N. Geiger és Heckenast Gusztáv könyv-illusztrációink történetében*. Bp. 1942. 10—11. l.

²⁰ BARABÁS *Önéletrajza* 250. l.

²¹ Uo.

nach első évfolyama részére készítette, de valószínűleg a cikkíró, MAILÁTH János nem készült el, s így a csak III. 1842-i évfolyamban jelenhetett meg.²² A *Gilli, die Märchen-erzählerin. Erklärung des Kupferstiches* c. szöveg valóban csak a kép felhasználása érdekében születik. MAJLÁTHnak jó alkalom arra, hogy kora női szépségideálját leírja: „karcsú, finom középtermetű alak, mint az élővé vált holdsugar, a halvány arcot éjfekete fűrtök keretezik s innen ragyog a mandulavágású szem...” Ezzel szemben VAJDA élvezetes formában a hazai oláhságról s annak nőtagjáról ad jólnépszerűsítő, etnográfiai leírást.

A *parasztfiú*, acélmetszettel (szignált: „Barabás gez. — Stahlst. v. Mahlknecht in Wien.” Az *Iris*ben ugyanúgy, aláírása: *Der Sohn der Haide*). A tusrajzot a kiadó KÖFFINGER János Pál *Der Sohn der Haide* c. költeményéhez, az *Iris* IV. 1843-i évfolyama számára rendelte.²³ Míg KÖFFINGERT biedermeier költőhöz illően „a puszták fia” éneklésre ihleti, VAJDA csak mosolyogni tud a szalonok úrhölgyei számára rajzolt parasztfiún: „Ez a kis élet- és vérteli kamasz, milyen szolid és minden békességet ígérő arcuallattal áll a takaros új ruhájában, mintha csak hála fejében ígérné, hogy ő ezennel, mint afféle jóra való, becsületes és tisztességteli ember, már csak büszkeségből is, nem megy ezentúl lopni a szőlőhegyre...” Az *Iris* hozta a kép és a vers párját is a következő évfolyamban: *Die Tochter der Haide* ugyancsak KÖFFINGERTől (a kép szign.: „N. v. Barabás gez. — Stahlst. v. Preisel und Geyer” aláírás nélkül),²⁴ ezzel azonban VAJDA már nem tudott mit kezdeni, s így kimaradt az *Album*ból.²⁵

Magyar úri hajadon, ugyanolyan tárgyú metszettel (szign.: „Barabás gez. — Stahlst. v. Carl Mahlknecht in Wien.” Az *Iris*ben ugyanúgy, aláírás nincsen, helyette a metszetet előállító nyomda és a kiadó neve szerepelnek: „D. v. Kaufmann. Pesth G. Heckenast”). Az *Iris* VI. 1845-i évfolyamának címlapjával szemben található metszethez nem járult szöveg, a kor nőideáljának portréja csupán az almanach díszéül szolgált. Bizonyítja BARABÁSnak e művéről való feljegyzése: „Heckenástnak az *Iris*hez egy tusrajz ideal fej 8 arany.”²⁶ VAJDÁNAK viszont alkalmat adott a magyar nő jellemzésére.

A *dádé rajkóival*. A hozzáválogatott metszeten [8. sz. kép] a német aláírás: *Die Zigeuner Familie*. (Szign.: „Barabás gez. — Stahlst. v. Carl Mahlknecht in Wien.” Az *Iris*ben ugyanúgy). BARABÁS a metszetet az *Iris* I. 1840-i évfolyama számára készítette Heinrich R. v. LEVITSCHNIGG osztrák költő *Die Zigeuner Familie* c. életkép-verséhez.²⁷ VAJDA ezt a képet is etnográfiai szempontból fogja fel, a „falu végén termő vad geniek” sátoros életét idézve: adomaként énekek, és adomagyűjteményekben örökíti meg őket az irodalom. Bölcsék élnek e fajtában, akik sokszor mélyebb és igazabb életfilozófiát

²² Uo. 241. l.

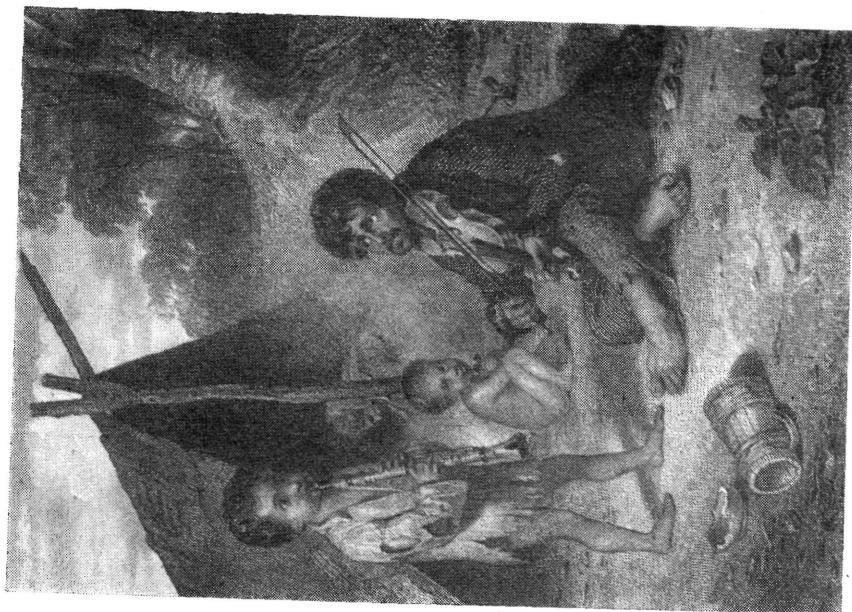
²³ BARABÁS *Önéletrajza* 248. l. — KÖFFINGERT, a Nürnbergből Pestre származott kórházi főorvost, irodalomtörténész-költőt az *Iris* szerkesztőjéhez fűzte más közös munkájuk is: J. v. MAILÁTH — J. P. KÖFFINGER: *D. Koloczaer Codex*. Pest, 1817. — *Hartmann v. d. Aue* c. tanulmánya kéziratban az OSzK Kéziratárában.

²⁴ BARABÁS *Önéletrajza* 250. l.

²⁵ Az *Album*ban megjelentetett képek kb. a felét jelentik azoknak a BARABÁS-rajzoknak, amelyek az *Iris*t díszítették. A válogatás főszerzőjéül VAJDA az aktualitást választotta (melyik kép a legalkalmasabb aktuális szöveg illusztrálására), vagyis irodalmi és nem műbíráló szándék vezette. — Itt jegyezzük meg, hogy tudunk egy olyan BARABÁS-rajztól, melyet MAILÁTH valószínűleg az *Iris* 1842-i évfolyamában akart hozni, azonban MAILÁTH, Bécsre való tekintettel, ellenezhette. Vö. BARABÁS *Önéletrajza* 247. l. A tusrajz KOSSUTH Lajos portréja. Ebben az időben MAJLÁTH Antal kancellár METTERNICHHEL együtt „höchst gefährlich”-nek tartja KOSSUTHOT, s nem megengedhető, hogy a *Pesti Hírlap* mellett portréja is hozzájáruljon a szerkesztő népszerűsítéséhez. Vö. SZEMZŐ Piroska: *A „Pester Zeitung” egy XIX. századbeli kormánylap története*. Bp. 1941. 6—10. l.

²⁶ BARABÁS *Önéletrajza* 253. l.

²⁷ Uo. 243., 311. l.

8. Barabás Miklós: A dáde rajkóival

7. Barabás Miklós: A esikós

vallanak, mint az igazi filozófusok : ha megkérdik a sok purdés dádét, minek a rengeteg rajkó, azt feleli, hogy ki ne pusztuljon a világ, s lehet, hogy igaza van.

A *szőlőpásztor*, acélmetszettel (szign.: „Barabás rajz. — Acélba metszé Mahlknecht.” Az *Iris*ben : „Barabás gez. Stahlst. v. Carl Mahlknecht in Wien.” Aláírása : *Der wallachische Weinhüter*). A tusrajz az *Iris* II. 1841-i évfolyamába, LEVITSCHNIGG-nek az aláírással egyező című verse mellé kerül.²⁸ Az *Album* e balladájának szerzője LISZNYAI D. Kálmán. Talán azért választotta ezt a versét VAJDA, mert össze lehetett kapcsolni az illusztrációval, és ráadásul LISZNYAI író-barátjai közül való volt.

A *cimbalmos*, a hasonló tárgyú metszettel (szign.: „N. v. Barabás del. — Jos. Axman sc. Viena.” Az *Iris*ben ugyanígy, aláírása : *Der Cymbalschläger*). Az *Iris* VI. 1845-i évfolyamában LEVITSCHNIGG-nek a képaláírással megegyező című verse mellé került e BARABÁS illusztráció.²⁹ Az *Album*ban VAJDA ezúttal maga írja a verset hozzá, melyet 1860-ban felvesz *Vészhangok* c. költeményes kötetébe.³⁰

A *magyar hölgy*, illusztrációval [5. sz. kép] (szign.: „N. v. Barabás gez. — Stahlst. v. C. Mahlknecht in Wien.” Az *Iris*ben ugyanígy, aláírása : *Isabella Zápolya*). Az *Iris*ben MAILÁTH szerkesztőnek a képaláírással egyező című közleményét illusztrálja 1843-ban BARABÁS (IV. évf.)³¹, az *Album*ban VAJDA Jánosnak a magyar hölgyet jellemző cikkét.

A *fürdő*, acélmetszettel [6. sz. kép] (szign.: „Barabás rajz. — Mayer K. metszette.” Az *Iris*ben : „Barabás gez. — Carl Mayer’s Kunstanstalt in Nürnberg.” Aláírása : *Dandár und Isidora*).³² A képátvételek közül ez az egyetlen, amelynél VAJDA és HECKENAST követik az eredeti illusztrációs tervet. Az almanach III. 1842-i évfolyama JÓSIKA Miklós *Abafijának* II. kötetéből átveszi Isidora elrablásának jelenetét. VAJDA nem változtatja meg, csupán megtoldja magyarázattal a „támadó szenvedély s a védő lemondás” ábrázolását. Ennek kiadópolitikai magyarázata is van ; bár az *Abafi* akkor a divatos könyvek közé számít még, HECKENAST nem tarthatta szükségtelennek legkedvesebb prózáíróját reklámozni, hiszen igen sok JÓSIKA-sorozatot rendezett sajtó alá.³³

A *Magyar képek albuma* a vándorló képeknek egész különleges esetét képviseli. A szerző, illusztrátor és kiadó megegyezése folytán jött létre. Az osztrák munkatársak valószínűleg nem tudtak róla, amiért a kiadó nem is volt anyagilag felelős, hiszen az illusztrációk az ő tulajdonát képezték, az illusztrátor pedig nyilván, ebben az esetben is, megkapta az alkotói honoráriumot. Arról nincs tudomásunk, hogy a tusrajzok után metszők (AXMANN, GEYER, MAHLKNECHT, MAYER, PREISEL) vagy az akkor már elhalálozott MAILÁTH hozzátartozói elszámolási viszonyban voltak-e HECKENASTtal.

Mint minden kiadvány, ez is hasznot hajtó üzleti vállalkozás volt, bár nem tudjuk, hogy mekkora példányszámban jelent meg, és kelendőségéről sem tudunk többet. Ma igen kevés példányát ismerjük, ami a kis példányszám mellett bizonyít ; hiszen XIX. századbéli könyvről van szó, több is megmaradhatott volna belőle. Az egykorú olvasó, ha észre is vette, hogy valamikor az *Iris*ben már találkozott ugyanazokkal a képekkel, kortárs lévén, még nem értette meg, hogy az *Album* nemcsak bibliofil kiadvány, tükör-

²⁸ Uo. 241. l.

²⁹ BARABÁS *Önéletrajza* 252. l.

³⁰ *Vészhangok* (Költemények). Pest 1860, a szerző kiadása. Ny.: Landerer és Heckenast. 144 l. — KOMLÓS idézett művében *A cimbalmost* csupán a *Vészhangokban* veszi fel, nem azonosítja az *Album*ban megjelent költeménnyel, mert ott a verset VAJDA nem írta alá, s így megjelenését egy évvel későbbre datálja.

³¹ BARABÁS *Önéletrajza* 248. l.

³² Nem sikerült BARABÁS *Önéletrajzában* nyomára akadnunk.

³³ HECKENAST 1839. máj. 18-án kötött JÓSIKÁVAL először szerződést. Műveit akkor is kiadta, mikor az író emigrációba kényszerült. Számos kiadását bocsátotta közre : 8 kötetben, 45 kötetben, 51 kötetben. Vö. *Egy magyar könyvkiadó regénye*. Összeáll. RÉVAY József és SCHÖPFLIN Aladár. Bp. é. n. Franklin. 56—57. l.

képe kiadó, nyomdász, író és művész szoros „szakmai együttműködésének”, amely nélkül ilyen könyv létre sem jöhet. A szép könyvnek, a könyvművészetnek éppen ez a harmonikus viszony, rendszerint már barátság, a titka. A XIX. században HECKENAST vállalta azt a feladatot, amelyért nemrég TEVAN Andort és KNER Imrét ünnepeltük. VAJDÁVAL kapcsolatban említettük, hogy mennyi szál fűzte HECKENASThoz ; BARABÁS önéletrajzából nemcsak azt olvashatjuk ki, hogy számos és sokfajtajú kiadványaihoz ő szállította a rajzokat, hanem azt is, hogy HECKENASTnak egész családjáról s róla magáról is több portrét készített. Mi mást bizonyítanak e családi képrendelések, mint a kiadónak a művész iránt érzett baráti megbecsülését.³⁴

Tükrözi még a kis *Album* éppen száz esztendő távlatából, egy letűnt korszak kicsengését és annak az újnak megindulását, amelynek mi ma egyenes örökösei vagyunk.

D. SZEMZŐ PIROSKA

³⁴ BARABÁS *Önéletrajza* 163., 257., 259., 263., 268., 269., 270., 275. l.